

Bedrijfskunde en methodologie

Citation for published version (APA):

Triest, van, S. (1998). *Bedrijfskunde en methodologie*. (BETA publicatie : preprints; Vol. 24). Technische Universiteit Eindhoven, BETA.

Document status and date:

Gepubliceerd: 01/01/1998

Document Version:

Uitgevers PDF, ook bekend als Version of Record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.tue.nl/taverne

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

openaccess@tue.nl

providing details and we will investigate your claim.

Bedrijfskunde en methodologie

Sander van Triest

~~PR-24~~ WP-23

BETA-publicatie	:	PR-24
ISSN	:	1386-9213; PR-24
NUGI	:	684
Enschede	:	Februari 1998
Keywords	:	Bedrijfskunde, methodologie
BETA-Research Programme	:	Unit Management
Te publiceren in	:	Bedrijfskunde

bedrijfskunde en methodologie

sander van triest

samenvatting

In dit artikel wordt de Nederlandse discussie over methodologie en bedrijfskunde in een internationaal kader geplaatst. De discussie blijkt een geïsoleerd karakter te dragen. Toch kan zij nuttig zijn, als er een zekere consensus ontstaat over de belangrijkste punten. Die punten zijn het ontwerp-karakter van de bedrijfskunde, de onderzoekscyclus en de disciplinaire status. Betoogd wordt dat bedrijfskunde vooral een empirische wetenschap is, dat de onderzoekscyclus weinig bijdragen aan de ontwikkeling van het vakgebied, en dat bedrijfskunde moet worden gezien als een zelfstandige, multidisciplinaire wetenschap.

1. inleiding

Al vele jaren woedt er in bedrijfskundig Nederland een intensieve methodologiediscussie. Het duidelijkst komt dit naar voren in de methodologiespecials van het blad *Bedrijfskunde* in 1994 en 1996. In die specials komen we onder meer de volgende stellingen tegen:

- bedrijfskunde is een ontwerpwetenschap (Van Aken, 1994)
- bedrijfskunde is een empirische wetenschap (Jansen, 1994; Simons, 1996)
- bedrijfskunde is geen technische wetenschap (Jorna, 1994)
- bedrijfskunde is monodisciplinair (Van Aken, 1994)
- bedrijfskunde is interdisciplinair (Bodewes en Woudstra, 1996)
- bedrijfskunde is multidisciplinair (Vosselman, 1996; Jorna, 1994)
- bedrijfskunde valt uiteen in theorie-ontwikkeling en theorietoepassing (Van der Zwaan en Van Engelen, 1994)
- bedrijfskunde is de toepassing van de verzameling bedrijfswetenschappen (Simons, 1996)
- bedrijfskunde is een gewone, zelfstandige discipline (Van Aken, 1994)
- bedrijfskunde is geen zelfstandige, wetenschappelijke discipline (Bodewes en Woudstra, 1996)

Aan meningen en opvattingen over bedrijfskunde is derhalve geen gebrek. Wat opvalt in de artikelen is de soms polariserende toon:

In eerdere artikelen (...) werd betoogd dat de bedrijfskunde als een gewone wetenschappelijke discipline kan worden beschouwd (...) en voorts dat de bedrijfskunde moet worden beschouwd als een

ontwerpwetenschap. (...) Bovenstaande stellingname wordt door velen onderschreven, maar bepaald nog niet door iedereen. (Van Aken, 1996, p 15)

Geconcludeerd is reeds dat bedrijfskunde geen technische wetenschap is en zich ook eigenlijk weinig gelegen kan laten liggen aan het (oude) ingenieursdenken. (...) De bedrijfskunde moet een nieuwe inhoud krijgen. (Jorna, 1994, p 43-44)

Indien een wetenschappelijk onderzoeker zich voor een ontwerpvoorbeeld geplaatst ziet waarvoor nog geen bruikbare theorieën voorhanden zijn, dan doet hij er als wetenschapper goed aan zich hierop te richten. Zijn de benodigde theorieën wel beschikbaar en behelst het ontwerpen slechts het combineren van bestaande kennis, dan lijkt er voor een wetenschapper weinig eer te behalen. (Bodewes en Woudstra, 1996, p 35)

Het is een goede zaak als de (over)moedige ambities van bedrijfskunde worden teruggeschroefd naar verdedigbare claims voor zowel de kennisproductie als de kennistoepassing: bedrijfskunde in theoretische zin, dat wil zeggen de verzameling bedrijfswetenschappen, behoeft en heeft geen eigen methodologie (Simons, 1996, p 45)

Waar komen deze discussie en de vele verschillende ideeën erin nu vandaan? Is de discussie zinvol? Is een samenkomen van de ideeën mogelijk en nuttig? Om een antwoord te krijgen op deze vragen wordt eerst kort ingegaan op de vraag wat onder methodologie wordt verstaan. Vervolgens wordt gekeken waarin de methodologiediscussie zoals die in Nederland wordt gevoerd verschilt van die in de internationale tijdschriften. Naar aanleiding van die verschillen wordt het nut van de discussie besproken. Daarna worden de belangrijkste discussiepunten behandeld: is de bedrijfskunde een ontwerpwetenschap, en is zij mono-, multi- of interdisciplinair. Tot slot zal worden aangegeven in welke richting de methodologiediscussie zich zou kunnen ontwikkelen teneinde te komen tot een constructieve bijdrage aan de ontwikkeling van de bedrijfskunde.

2. methodologie: twee invullingen

Een eenduidige definitie van methodologie is moeilijk te vinden¹, maar uit de literatuur blijkt wel dat er twee hoofdinterpretaties van het begrip methodologie zijn. Enerzijds is er sprake van methodologie als methoden en technieken van onderzoek: hoe bedrijft men op correcte wijze wetenschap? Een goed voorbeeld is het boek van De Leeuw (1996), en ook de discussie rond het nut van de gevalstudie of case study valt binnen deze interpretatie (Biermans en Van der Meer-Kooistra, 1994; Vosselman, 1996). Het is echter niet deze invalshoek die de meeste aandacht krijgt in Nederland, zoals blijkt uit de citaten in de inleiding. Daar wordt met methodologie wetenschapsfilosofie bedoeld: wat is de aard van het onderzochte, wat zou het doel van onderzoek moeten zijn, welke vragen moeten gesteld worden, welke antwoorden zijn mogelijk, is er wel sprake van een wetenschappelijke discipline. Overigens is deze dubbele interpretatie gangbaar in de wetenschapsleer. Zo gaat het boek van Caldwell (1994), dat als ondertitel 'economic methodology in the twentieth century' heeft, over positivisme, logisch empirisme, instrumentalisme en pluralisme –

typisch wetenschapsfilosofische vraagstukken. Anderzijds gaan de meeste Angelsaksische teksten alleen over methoden en technieken van dataverzameling en analyse. Een typerend voorbeeld is de reeks *Sociological methodology*, een reeks jaarboeken van de American Sociological Association, die vrijwel uitsluitend artikelen over statistische technieken bevat.

De dubbele interpretatie van het begrip methodologie is dus niet ongewoon, en wordt door de aangehaalde auteurs, al dan niet expliciet, onderkend. Dat laat onverlet dat het verwarrend is om onder het kopje methodologie enerzijds een verhandeling over case studies aan te treffen, en er anderzijds te kunnen lezen dat de bedrijfskunde geen eigen methodologie heeft of behoeft (Simons, 1996). Het lijkt verstandig om hier een duidelijk onderscheid in aan te brengen. Het vervolg van dit artikel zal zich richten op de wetenschapsfilosofische aspecten van de Nederlandse methodologiediscussie. Dat is niet omdat methoden en technieken van onderzoek niet belangrijk zijn, maar omdat de discussie zich toespitst op de wetenschapsfilosofische kwesties. De citaten uit de inleiding geven daarbij aan dat de meningen ver uit elkaar kunnen lopen.

3. de nederlandse methodologiediscussie in internationaal perspectief

Als we methodologie opvatten als wetenschapsfilosofie komen we in de Nederlandse methodologiediscussie veel verschillende meningen tegen. De Leeuw merkt in zijn methodologieboek op dat 'er bij bedrijfskunde altijd discussie is over die paradigma's. Dat is goed en hangt naar mijn oordeel niet samen met de 'jeugd' van het vak maar met de noodzaak van pluriformiteit' (De Leeuw, 1996, p 53). Ook Simons (1996) laat zich in die bewoordingen uit. Vosselman (1996) gaat zelfs zo ver om te stellen dat bedrijfskunde niet meer is dan een brug tussen praktijk en de pijlerdisciplines. Hij is blijkbaar van mening dat bedrijfskunde slechts een interface is, een vertaalslag van economie, psychologie, werktuigbouw etc. naar de praktijk van het besturen en beheersen van organisaties. Van Aken (1994, 1996) neemt een positie in die hier recht tegenover staat: bedrijfskunde heeft zich ontwikkeld tot een monodisciplinaire ontwerpwetenschap. Uit zijn artikelen blijkt dat hij van mening is dat bedrijfskunde het multidisciplinaire karakter is ontgroeid, en dat deze stellingname door velen wordt onderschreven (Van Aken, 1996, p 14; zie citaat inleiding). Dat komt echter niet naar voren in de literatuur: naast de genoemde Simons en Vosselman beschouwen ook Bodewes en Woudstra (1996), Jorna (1994) en Jansen (1994) de bedrijfskunde noch als monodisciplinair, noch als ontwerpwetenschap. Een ander saillant kenmerk van de discussie is de nadruk op onderzoekscycli (zie met name Paashuis en Verberk, 1996).

De methodologiediscussie zoals die in Nederland wordt gevoerd is een typisch locale aangelegenheid, zo lijkt het in eerste instantie. Als we de toonaangevende internationale (Amerikaanse) tijdschriften erbij pakken, komen we in de jaren negentig vrijwel geen enkel artikel tegen over onderzoekscycli, bedrijfskunde als ontwerpwetenschap, het doel van bedrijfskundig onderzoek of de status van bedrijfskunde als wetenschappelijke discipline. Dit komt deels omdat het vakgebied dan wel in Amerika ontstaan mag zijn, maar er desondanks niet als zodanig bekend is.

Specifiek bedrijfskundige methodologieboeken (zoals De Leeuw (1996) in Nederland, en ook wel Van der Zwaan (1995)) zijn dan ook niet te vinden.

De term die nog het meest in de buurt komt van bedrijfskunde is waarschijnlijk 'business administration'. Die wordt echter vooral gebruikt in verband met professionele opleidingen aan *business schools*. Management science staat voor de kwantitatieve benadering van managementvraagstukken in de operations research-traditie, en is dus te eng². Tijdschriften die zich richten op 'management' in het algemeen behandelen vaak organisatiekundige aspecten of strategische onderwerpen, en komen daarmee nog het dichtst in de buurt van 'bedrijfskunde'. Als bedrijfskundig kunnen we dan bijvoorbeeld beschouwen *Administrative Science Quarterly*, *Academy of Management Review* en *Academy of Management Journal*, *Strategic Management Journal* en *Journal of Management Studies*. Methodologische artikelen in deze tijdschriften gaan over zaken als de rol van veldonderzoek in strategisch management, problemen met een bepaalde meetmethode, of problemen met de operationalisatie van bepaalde begrippen³, dus over methoden en technieken.

Bij nadere bestudering van de literatuur blijken er toch wel artikelen te vinden die ingaan op wetenschapsfilosofische vragen. Zo houden Gladwin, Kennelly en Krause (1995) een pleidooi voor de integratie van duurzame ontwikkeling in de criteria die worden gehanteerd ter beoordeling van 'management research'. Kilduff en Mehra (1997) gaan uitgebreid in op de waarde die het postmodernisme kan hebben voor organisatieonderzoek, zowel voor de te gebruiken methoden en technieken als voor de te onderzoeken onderwerpen. Wat echter in geen enkel artikel aan de orde komt, is de vraag wat bedrijfskunde nu is – omdat men die term niet gebruikt – en ook niet of bedrijfskunde-achtig onderzoek nu empirisch of ontwerpgericht zou moeten zijn. Het fenomeen onderzoekscyclus is in het buitenland zelfs volledig onbekend. Tot slot is de ingang 'methodology' in de jaarlijkse indexen van de genoemde tijdschriften niet te vinden.

De Nederlandse methodologiediscussie lijkt derhalve een geïsoleerd karakter te dragen. Niet omdat zij wetenschapsfilosofische vragen onder het kopje methodologie behandelt; wel omdat de onderwerpen die daar op de voorgrond treden, zoals de status van de discipline bedrijfskunde, ontwerpgericht versus empirisch onderzoek en onderzoekscycli in de internationale tijdschriften in het geheel niet terugkomen. Het lijkt erop dat er in Nederland een extra dimensie aan de discussie zit: wat is de aard van bedrijfskundig onderzoek, en is het wel een zelfstandig vakgebied? Met andere woorden, afgezien van de disciplinaire status van bedrijfskundig onderzoek, is het bestaan van bedrijfskunde als vakgebied, en daarmee het bestaan van bedrijfskundige faculteiten en bedrijfskundig promotie-onderzoek gerechtvaardigd? Blijkbaar spelen deze vragen niet op het internationale forum.⁴ Dat hoeft zeker niet te betekenen dat de discussie zinloos is⁵, maar het vraagt wel om een bespreking van het nut ervan.

4. het nut van de nederlandse methodologiediscussie

De definiëring van het bedrijfskundig vakgebied lijkt alleen in Nederland dus een discussiepunt.. Is die eeuwige discussie nu, om met De Leeuw (1996) te spreken, een goede zaak, of is dit eerder een

hindernis in de verdere ontwikkeling van het vakgebied zoals dat in Nederland bestaat? Om een antwoord op deze vraag te vinden moeten we gebruik maken van het begrip paradigma.

Verschillende van de aangehaalde auteurs dragen criteria aan op basis waarvan te bepalen zou moeten zijn of een vakgebied of onderzoeksgebied een zelfstandige wetenschappelijke discipline is. Die criteria hebben betrekking op 'een vastomlijnd domein van objecten, een eenduidig perspectief van waaruit deze objecten worden bestudeerd, theorieën met betrekking tot de objecten vanuit het perspectief en methoden om objecten vanuit dat perspectief te bestuderen, te bespreken en toe te passen.' (Bodewes en Woudstra, 1996, p 36) In de wetenschapsfilosofie wordt de invulling van die criteria voor een bepaalde discipline een paradigma genoemd.

Zeer algemeen kan een paradigma worden gedefinieerd als 'a basic set of beliefs that guides action' (Guba, 1990, p 19). Als we paradigma's op dit algemene niveau beschouwen hebben we het over een positivistische wetenschapsbenadering, of een constructivistische, en aanhangers van een paradigma in deze betekenis hebben verschillende ideeën over de aard van de werkelijkheid en de manier waarop die werkelijkheid gekend kan worden. Ingevuld voor een wetenschappelijke discipline is een paradigma een consensus over de onderwerpen van onderzoek, de aard van die onderwerpen en de methodologische benaderingen. Naarmate een discipline een beter ontwikkeld paradigma kent, is er sprake van minder wetenschapstechnische onzekerheid met betrekking tot de kennisproductie. De aard van de werkelijkheid is gedefinieerd, deelnemers aan de discussie maken gebruik van een eenduidige terminologie, over de richting die het gebied moet inslaan bestaat consensus, en de wijze waarop vooruitgang moet worden bereikt is duidelijk.

Uit de inleiding blijkt dat er bij bedrijfskunde zeker nog geen sprake is van consensus, en men kan stellen dat er geen algemeen geaccepteerd paradigma is voor de bedrijfskunde. Welke problemen ontstaan er nu als een discipline geen duidelijk paradigma heeft? Pfeffer (1993) behandelt in een artikel over de ontwikkeling van organisatiekunde het belang van paradigma-ontwikkeling voor een wetenschappelijke discipline. Hij geeft een uitgebreide lijst van aspecten die beïnvloed worden door de mate van consensus over inhoud, doel en wijze van beoefenen van een wetenschap. De resultaten die hij noemt zijn afkomstig uit vergelijkingen tussen de 'harde' beta-wetenschappen (vooral natuurkunde en chemie) die een ver ontwikkeld paradigma kennen, en sociale wetenschappen (vooral sociologie en psychologie). De onderzoeken die hij bespreekt laten onder meer het volgende zien:

- (1) paradigma-ontwikkeling beïnvloedt de middelentoe wijzing: de exacte wetenschappen krijgen meer middelen per onderzoeker, zowel uit interne als externe bronnen;
- (2) in disciplines met minder paradigma-ontwikkeling zijn kennissen belangrijker dan kennis. De toewijzing van middelen, de acceptatie van artikelen, de samenstelling van redacties worden sterker beïnvloed door 'particularistic criteria (e.g., personal knowledge of the author, institutional affiliation of the author, and position within a professional association)' (Pfeffer, 1993, p 604);

(3) disciplines met een goed ontwikkeld paradigma kennen veel hogere acceptatieratio's. Pfeffer haalt een onderzoek van Hargens (1988) aan die de acceptatieratio's vergelijkt voor een aantal vooraanstaande tijdschriften op het gebied van enerzijds sociologie, antropologie en psychologie, en anderzijds scheikunde en natuurkunde. De eerste groep heeft een acceptatieratio in de orde van 20%, bij de tweede groep is die orde 60%. Bovendien is de beoordelingsperiode van ingediende artikelen voor de tweede groep korter.

Met name het laatste punt baart Pfeffer (1993) zorgen. Immers, naarmate meer artikelen worden afgewezen, wordt er meer onderzoeksinput verspild. Zelfs als we bedenken dat een deel van de afgewezen artikelen uiteindelijk toch in een ander tijdschrift terecht zal komen, gaat daar nog een extra investering in tijd en middelen mee gepaard. Daarnaast is het met zo'n lage acceptatiegraad moeilijker om nieuwe ideeën en theorieën een brede ingang te doen vinden, omdat de onderzoeksbasis – dat wil zeggen de groep onderzoekers die zich met het veld bezig houdt en bijdraagt aan de ontwikkeling ervan – niet of nauwelijks van zich kan laten horen, aldus Pfeffer. De geconstateerde gevolgen van een onderontwikkelde discipline versterken elkaar in negatieve zin. Bij de toenemende publicatiedwang zoals die momenteel in de wetenschappelijke wereld heerst, zowel nationaal als internationaal, is het verleidelijk en misschien ook noodzakelijk om kennissen aan te spreken, in plaats van nieuwe kennis te ontwikkelen. Dat leidt tot meer aandacht voor het ontwikkelen van een sociaal netwerk – in tegenstelling tot een kennisnetwerk – en het plaatsen van de juiste personen op de juiste institutionele en redactionele plaatsen, en dus tot extra verkwisting van tijd en middelen. Al deze effecten leiden tot een vicieuze cirkel: 'As a consequence, the very absence of consensus and the social organization it promotes makes developing more consensus (...) difficult and highly problematic.' (Pfeffer, 1993, p 609)

Uit de analyse van Pfeffer kan men opmaken dat de huidige ontwikkelingen binnen de bedrijfskunde een 'logische' gang van zaken vormen. Tevens laat de analyse zien dat een methodologiediscussie zinvol kan zijn als er sprake is van een toewerken naar een consensus, en daarmee het vormen van een basis waarop het vakgebied zich verder kan ontwikkelen. Het bereiken van die consensus is moeilijk, maar moet wel het streven zijn. Het is nodig om te komen tot een gezamenlijke opinie over het vakgebied, om te voorkomen dat het blijft hangen in situaties zoals geschetst door Pfeffer. Daarin wordt het nut van de discussie gevonden.

Om tot consensus te komen zullen de belangrijkste discussiepunten weggenomen moeten worden. Het gaat dan met name om de vraag of bedrijfskunde een ontwerpwetenschap is, en of het een mono-, multi- of interdisciplinair vakgebied is. Deze punten worden in de volgende paragrafen behandeld, om daarmee een aanzet te geven tot een invulling van het bedrijfskundig paradigma.

5. bedrijfskunde: een ontwerpwetenschap?

Het heetste hangijzer in de methodologiediscussie lijkt de vraag te zijn of bedrijfskunde een ontwerpwetenschap is. Om een antwoord op deze vraag te vinden kijken we naar de kennisontwikkeling over een probleem of een generiek onderwerp (een 'vakgebied'). We kunnen

zeggen dat die kennisontwikkeling drie fasen doorloopt: (1) beschrijven, (2) verklaren, (3) voorspellen. Deze fasen worden in de methodologiediscussie geassocieerd met de empirische wetenschappen. Als we ontwerpen in dit rijtje willen plaatsen zal dat als vierde zijn. Immers, als we maatregelen voorstellen ter oplossing van een probleem zullen we inzicht moeten hebben in de uitwerking van die maatregelen en ideeën over de gevolgen ervan – anders zijn we niet echt wetenschappelijk bezig. De aard van kennis in een vakgebied ontwikkelt zich dus als (1) beschrijvend, (2) verklarend, (3) voorspellend, (4) ontwerpend. Nu lijkt het redelijk om te stellen dat fases 2 en 3 binnen de bedrijfskunde niet bevredigend ontwikkeld zijn⁶. Dat maakt dat de bedrijfskunde als ontwerpwetenschap geen goede fundering kent. Het zou geïnterpreteerd kunnen worden als een erkenning dat we geen grip kunnen krijgen op de werkelijkheid van het besturen en beheersen van organisaties.⁷ Vanuit wetenschappelijk oogpunt is dat ongewenst en teleurstellend.

Vaak wordt verwezen naar het complexe karakter van de bedrijfskundige werkelijkheid in combinatie met de toepassingsgerichtheid om te streven naar ontwerpgericht onderzoek (c.f. Van der Zwaan, 1996). Maar de bedrijfskundige werkelijkheid is, hoewel ingewikkeld, niet méér complex dan bijvoorbeeld meteorologie of biologie. Parkhe (1993) geeft daar een aantal interessante voorbeelden bij, en concludeert uiteindelijk: 'Incredible complexity, then, is an integral part of research in *any* discipline; nature does not selectively handicap social scientists vis-à-vis other scientists.' (Parkhe, 1993, p 241) De grootste handicap die de sociale wetenschappen, en daarmee dus de bedrijfskunde, hebben is hun relatief korte bestaansperiode, en 'in any field in its early stages of development, complexity seems totally overwhelming' (Parkhe, 1993, p 242). Complexiteit ontslaat de bedrijfskundige echter niet van de plicht om de werkelijkheid te doorgronden en te verklaren⁸.

Er is geen keuze tussen een empirische of ontwerpgerichte invulling van de bedrijfskunde zolang er geen voldoende begrip is van de bedrijfskundige werkelijkheid. Als er al een keuze is, dan is die tussen een zuiver empirische wetenschap, of een wetenschap die niet alleen probeert te verklaren, maar ook oplossingen probeert te ontwerpen. Die combinatie van empirisch en ontwerpgericht onderzoek is tot op zekere hoogte ook te vinden bij Van der Zwaan en Van Engelen (1994), die stellen dat bedrijfskunde uit theorieontwikkeling en theorietoepassing bestaat; zij zijn echter van mening dat theorieontwikkeling *sec* niet bedrijfskundig genoemd kan worden. Een theorie is pas bedrijfskundig als zij haar toepassing in de praktijk meelevert, en dus feitelijk een ontwerp is. Empirisch onderzoek dat leidt tot beschrijving en verklarende theorie alleen is volgens hen geen bedrijfskunde. Hoewel het een loffelijk streven is om een probleem zowel te beschrijven en te verklaren als op te lossen, blijkt dit tot nu toe te hoog gegrepen.

Vanwege de sterke band van bedrijfskunde met de praktijk kan het wel zo zijn dat bepaalde problemen alleen opgelost kunnen worden met een ontwerpgerichte benadering, simpelweg omdat het probleem om een oplossing vraagt die nog niet op theoretische gronden aangedragen kan worden. Dat betekent dat we er voor kiezen om een oplossing te ontwerpen waarvan we niet precies weten hoe hij werkt en waarom hij werkt, omdat er geen andere mogelijkheid is om tot een antwoord te komen. Men moet die gemaakte keuze echter wel inzien, en vanuit wetenschappelijk

oogpunt onbevredigend vinden. Voorzover er omstandigheden zijn dat er ontworpen kan worden op basis van een volledig inzicht in de situatie en een duidelijk beeld van de wijze waarop ingegrepen moet worden alsmede van de gevolgen van het ingrijpen – dus als de empirische benadering tot een volledig begrip van het onderwerp in kwestie heeft geleid – misstaat een ontwerpgerichte aanpak niet, maar is het wel de vraag in hoeverre er nog sprake is van wetenschap. Bodewes en Woudstra (1996) proberen aan te geven wanneer dat nog het geval is, Jorna (1994) stelt zelfs dat een ‘zuivere’ ontwerper nooit een wetenschapper kan zijn.

De tegenstelling ontwerpwetenschap – empirische wetenschap is een discussie die in de internationale tijdschriften helemaal niet leeft. Dat maakt het niet alleen moeilijk te vertalen, het plaatst ook vraagtekens bij de waarde ervan. Een bijkomend nadeel is dat de discussie wordt uitgevochten aan de hand van onderzoekscycli, die ook een typisch Nederlands fenomeen vormen, en daarom moeilijk over te brengen zijn. Die internationale onbekendheid lijkt ook niet zo vreemd, omdat de onderzoekscyclus als hulpmiddel bij het invullen van een onderzoeksproject betrekkelijk nutteloos is (daarbij maak je gebruik van een stappenplan zoals in De Leeuw (1996) en Van der Zwaan (1995))⁹. De toegevoegde waarde van de onderzoekscycli lijkt derhalve beperkt, temeer omdat de aandacht zich steeds meer richt op de cycli zelf in plaats van de onderliggende processen (zie met name Paashuis en Verberk (1996)). Het vergroot de afstand tussen ontwerpgericht en empirisch onderzoek, daar waar er natuurlijk sprake is van een voortdurende kruisbestuiving omdat beide soorten bijdragen aan de ontwikkeling van het kennisbestand. Overigens stelt Van Aken (1994, p 24) dit ook expliciet in zijn eerste artikel: ‘[dit is] geen pleidooi om wetenschappelijk onderzoek binnen de bedrijfskunde op basis van het empirische paradigma af te schaffen. (...) Wanneer het onderzoeksprogramma op basis van het paradigma van de ontwerpwetenschappen zijn plaats heeft verworven, kan men veel goeds verwachten van een onderlinge bevruchting van beide programma’s.’¹⁰

De betrekkelijke waarde van de empirische versus de regulatieve cyclus blijkt ook als we bijvoorbeeld kijken naar het ‘proefontwerp’, ontwerpgericht onderzoek op basis van bestaande empirische kennis waarbij het ontwerp echter niet wordt ingevoerd en geëvalueerd. Het is blijkbaar zeer wel mogelijk om te ontwerpen op basis van de empirische cyclus, dat wil zeggen zonder in te grijpen in de praktijk. Een voorbeeld is te vinden in het proefschrift van Van Beek (1996), waarin een instrument wordt ontworpen ter ondersteuning van investeringsbeslissingen. Dit gebeurt echter op basis van literatuuronderzoek, enquêtes en inventariserende case-studies; confrontatie van ideeën met de werkelijkheid gebeurt slechts in workshops. Hiermee wordt zeker geen waarde-oordeel geveld over het werk van Van Beek, maar de regulatieve cyclus – inclusief *ingreep* – wordt hier niet gevolgd¹¹. Veel belangrijker dan de vraag welke cyclus wordt gevolgd lijkt het aantal onderzoeksobjecten te zijn – een vraag die op de achtergrond meespeelt bij de cyclusdiscussie – omdat dit wezenlijke implicaties heeft voor de te gebruiken methoden en technieken. De keuze voor een onderzoek gebaseerd op een klein aantal gevalstudies of een vragenlijst die aan een groot aantal onderzoeksobjecten wordt toegestuurd zal leiden tot zeer verschillende onderzoeksplannen, ook als zij beiden de empirische cyclus volgen.

6. bedrijfskunde?

De vraag naar het zelfstandige karakter van de bedrijfskunde is het andere grote discussiepunt. In het kader van deze vraag gaat Simons (1996) in op een aantal 'historische claims' van de bedrijfskunde, claims die het bestaan van het vakgebied moeten rechtvaardigen. Hij komt tot de conclusie dat bedrijfskunde geen (mono-)discipline is, maar een verzameling bedrijfswetenschappen, en dat 'de' bedrijfskunde derhalve niet bestaat. 'Er zijn verschillende bedrijfswetenschappen, waaronder (delen van) informatiekunde, recht, psychologie, enzovoort, en in het bijzonder organisatiewetenschap' (organisatiekunde in theoretische zin). Elk van deze wetenschappen behoeft een verantwoorde wijze van kennisproductie.' (Simons, 1996, p 41). Van Aken (1994, 1996) is van mening dat de bedrijfskunde zich heeft ontwikkeld tot een eigen discipline. Een mogelijke wijze waarop dat dan gebeurd zou zijn is de volgende: als bij bestudering van een praktijkprobleem blijkt dat een benadering uit één discipline niet voldoet, zal men verder zoeken in andere disciplines om zo via een multidisciplinaire aanpak tot een oplossing te komen. Vervolgens zal men zo bedreven worden in die aanpak dat er een ware kruisbestuiving ontstaat tussen de verschillende disciplines, waarbij men daadwerkelijk kan spreken van een interdiscipline. Uiteindelijk zullen de te gebruiken methoden en technieken, doel en richting dermate consistent en helder zijn dat er een monodisciplinaire aanpak ontstaat, waarin het hele veld op ongeveer dezelfde manier met het onderwerp omgaat en waarbij uit de verschillende toeleverende disciplines de nuttige delen worden gepakt en samengesmeed tot een coherent en consistent geheel.

Het beeld dat in de geciteerde artikelen naar voren komt is er een van grote twijfel aan het doorlopen van de geschetste cyclus. Alle auteurs met uitzondering van Van Aken zijn van mening dat bedrijfskunde een multidisciplinaire wetenschap is. Dat lijkt een redelijke veronderstelling als we kijken naar de problematiek van het besturen en beheren van organisaties. Het is moeilijk houdbaar om te stellen dat die problematiek genoeg doorgrond is om te kunnen pleiten voor een monodisciplinaire benadering. De methodologiediscussie zelf maakt al duidelijk dat er geen eenduidig beeld van het vakgebied bestaat, en ook als we kijken naar de toeleverende disciplines is het niet voor te stellen dat er één paradigma voor de hele bedrijfskunde te vinden is. Neem bijvoorbeeld de visie op de mens. Een bedrijfseconoom heeft een fundamenteel andere kijk op de manier waarop een individu tot beslissingen komt dan een organisatiekundige, een socioloog of een psycholoog. Toch houden zij zich allemaal bezig met het besturen en beheersen van organisaties als vakgebied. Welke keuze heeft de bedrijfskunde dan gemaakt? Er moet toch één visie overheersen als we willen spreken van een monodiscipline. Of is er een eigen, bedrijfskundige visie op de mens? Pas als dit soort vragen zijn beantwoord, zouden we de bedrijfskunde kunnen beschouwen als monodiscipline.

Anderzijds is het niet duidelijk waarom een multidisciplinaire wetenschap geen zelfstandig vakgebied kan zijn, een zelfstandige multidisciplipline. Hier komen we uit bij een invulling het bedrijfskundig paradigma. Simons (1996) is duidelijk in zijn mening: het vakgebied bedrijfskunde

bestaat niet en daarom heeft noch behoeft het een eigen paradigma. Deze positie maakt het echter moeilijk om te begrijpen waarom een faculteit bedrijfskunde bestaat, anders dan als instituut voor een beroepsopleiding die op de universiteit is beland. Is bedrijfskunde werkelijk niet meer dan de toepassing van verschillende monodisciplines? Dat lijkt onwaarschijnlijk. Het is zeker zo dat er een overlap bestaat tussen onderzoek in het vakgebied bedrijfskunde en dat in de toeleverende disciplines. Problemen in de praktijk lenen zich echter niet altijd voor een monodisciplinaire benadering. Onderwerpen als management control, prestatiemeting, marketing en informatiesystemen zijn niet alleen met bedrijfseconomie of informatica aan te pakken. Zo draagt management control elementen in zich van de organisatiekunde (wie heeft waarover beslissingsbevoegdheid), bedrijfseconomie (waarop moet afgerekend worden), informatiemanagement (waar moet de informatie naar toe en op welke wijze), en ook psychologie (hoe kan een controlsysteem motiverend werken). Eén van de recente ontwikkelingen op dit gebied is de *balanced scorecard* van Kaplan en Norton (1996), ontstaan omdat alleen bedrijfseconomische maatstaven tekort lijken te schieten in het leiden van organisaties.

Het kenobject van de bedrijfskunde, de wijze waarop naar de werkelijkheid wordt gekeken, is derhalve wezenlijk anders dan dat van de toeleverende monodisciplines. Het is in het toepassen van meerdere disciplines op een probleem dat de bedrijfskunde zijn eigen signatuur vindt. Hier lijkt dan ook het bedrijfskundig paradigma te vinden: multidisciplinair onderzoek dat bijdraagt aan het oplossen van problemen in de praktijk. Dat hoeft niet alleen onderzoek te zijn naar een werkelijk bestaand probleem. Het kan ook theoretisch onderzoek zijn: het samenbrengen of aanpassen van theorieën zodat ze beter aansluiten op de empirische waarnemingen. Let wel, dit betekent niet dat de bedrijfskunde alle praktijkproblemen binnen organisaties kan claimen als bestaansgrond. Waar het om gaat is dat de bedrijfskundige identiteit gevonden kan worden in het begrijpen en beter laten functioneren van organisaties wanneer een monodisciplinaire benadering tekort schiet. Dit leidt tot een bescheiden invulling van het bedrijfskundig paradigma, maar wel één die realistisch is.

Analoog aan deze redenering dienen er ook kanttekeningen te worden geplaatst bij de opmerkingen van Van der Zwaan (1996, p 12): 'Er bestaan bijvoorbeeld nog altijd geen afspraken over enige standaardbetekenissen van veel gebruikte begrippen. Ook worden zelden pogingen gedaan om de alternatieve verklaringskracht, resp. het alternatieve ontwerpvermogen van concurrerende theorieën uit te proberen. Nog minder bestaat de behoefte om te zien of bepaalde theorieën bij elkaar aansluiten of te verbinden zijn.' Nu zijn dat bij uitstek problemen die te wijten zijn aan de beperkte paradigma-ontwikkeling, maar ze moeten niet in verband worden gebracht met een taal en een theorie voor de bedrijfskunde in het algemeen. De analyse van Pfeffer (1993) was gericht op de organisatiekunde, een veel beperkter vakgebied dan wat in Nederland onder bedrijfskunde wordt verstaan, en in de organisatiekunde blijkt het al vrijwel onmogelijk om één paradigma te ontwikkelen. Het lijkt onwaarschijnlijk dat op het brede vlak van de bedrijfskunde, waar onderwerpen onder (kunnen) vallen als distributie, work flow management, marketing, strategisch management, concurrent engineering en taakgroepen, een allesomvattend inhoudelijk paradigma kan worden ontwikkeld. Een 'basic set of beliefs' voor de bedrijfskunde kan niet veel

verder gaan dan consensus over het onderwerp van en soort onderzoek – multidisciplinair onderzoek, dat uiteindelijk bijdraagt aan een verbeterde besturing en beheersing van organisaties.

7. besluit

In dit artikel is geprobeerd om de Nederlandse methodologiediscussie in perspectief te plaatsen, onder meer door een vergelijking te trekken met de discussie in internationale tijdschriften. Dat bleek lastig, omdat de Nederlandse discussie een geïsoleerd karakter draagt. De belangrijkste discussiepunten – het bestaansrecht van de bedrijfskunde, het disciplinaire karakter van de bedrijfskunde, de vraag of bedrijfskunde een ontwerpwetenschap is of een empirische wetenschap, welke onderzoeksacyclus men dient te volgen – komen in het geheel niet terug in de internationale tijdschriften. Aangegeven werd dat het wel noodzakelijk is dat er over de existentiële vragen van bedrijfskunde consensus komt, dus dat er een bedrijfskundig paradigma wordt geformuleerd. Het gaat dan niet om de vraag of een wetenschapsdiscipline nu absoluut een paradigma nodig heeft vanuit filosofisch standpunt, noch of het concept ‘paradigma’ wel juist is, maar om de praktische constatering dat een zekere mate van consensus met betrekking tot een vakgebied vereist is om tot verdere ontwikkeling ervan te komen.

Om de discussie meer helderheid te geven is het in de eerste plaats verstandig om het algemeen bekende onderscheid tussen methodologie als wetenschapsfilosofie en methodologie als methoden en technieken van onderzoek duidelijker te maken en in de discussie te volgen. Daarbij dient opgemerkt te worden dat artikelen over wetenschapsfilosofie niet belangrijker zijn dan artikelen over methoden en technieken. De vraag naar de bruikbaarheid van case-studies in theorievorming is buitengewoon relevant, en de manier waarop de resultaten van actie-onderzoek kunnen worden verwerkt tot wetenschappelijke, generaliseerbare waarnemingen en zelfs theorieën verdient evenveel aandacht als de vraag waar een bedrijfskundig paradigma uit zou moeten bestaan.

Het belang van methodologie, van een zelfstandig paradigma en een antwoord op de vraag of bedrijfskunde nu wel of niet een zelfstandige discipline is, is niet gelegen in de antwoorden zelf, maar slechts in het feit dat duidelijkheid hierover de ontwikkeling van kennis op dit vlak (wat het dan ook moge zijn) zal stimuleren. Hierin vindt de discussie zijn nut. Dat betekent echter ook dat er aanzetten gegeven moeten worden tot een zekere mate van overeenstemming over het paradigma. Daartoe is, mede gezien de intensiteit van de discussie, een invulling voorgesteld die niet al te hoog grijpt – in de zin van een allesomvattend inhoudelijk paradigma – maar toch een zelfstandig vakgebied rechtvaardigt. Bovendien dient men af te stappen van de tegenstelling empirisch – ontwerpgericht onderzoek, in de eerste plaats omdat zij typisch lokaal is, en ten tweede omdat zij weinig toevoegt. Hetzelfde geldt voor de cycli die ermee worden geassocieerd.

Het doel van de bedrijfskunde is niet om elk bedrijf maximaal winstgevend te laten zijn en elke non-profit organisatie tegen minimale kosten al zijn doelen te laten bereiken, simpelweg omdat er teveel onzekerheden zijn waar een bestuurder mee te maken krijgt. Hij of zij kan niet in de toekomst kijken, en zal dus nooit met volledige zekerheid op de juiste koers liggen. Wat de bedrijfskunde wel kan doen is bestuurders de kennis en de methoden aanreiken die het mogelijk maken om in de

gegeven omstandigheden en met de beschikbare informatie de juiste keuzes te maken. Slaagt zij daarin, dan zal het multidisciplinaire, probleemgerichte vakgebied bedrijfskunde zichzelf overbodig maken; zolang die situatie niet bereikt is heeft zij bestaansrecht.¹²

noten

¹ 'Most [scientists] recognise methodology or methodological argument when they see it, but few – even few professed methodologists – have a credible definition at their fingertips.' (Hoover, 1995, p 716)

² ten bate van de onderzoeksvisitatie bedrijfskunde van 1997 is de term 'management science and business administration' door de VSNU gehanteerd.

³ zie respectievelijk Snow en Thomas (1994), Bergh (1995) en Bagozzi, Yi en Phillips (1991) en Boyd, Dess en Rasheed (1993).

⁴ De onderzoeksvisitatie bedrijfskunde van 1997 (VSNU, 1997) biedt een aanknopingspunt om het geconstateerde verschil te verklaren. In het voorwoord stelt de voorzitter van de visitatiecommissie dat bedrijfskunde 'is not a discipline but a set of interrelated fields of study'. Vanuit deze visie is er geen sprake van een zelfstandig vakgebied, maar slechts een verzameling aandachtsgebieden. Dat betekent dat er geen behoefte is aan een eigen inhoud, zolang de samenstellende deelgebieden daar voor zichzelf een idee over hebben. Het is mogelijk dat dit de algemene opinie is op de *business schools* van deze wereld.

⁵ zoals de referent terecht stelde: Amerika is niet de alleen-zaligmakende graadmeter.

⁶ Algemeen kan gesteld worden dat er geen duidelijke richtlijn is om een bedrijf tot een succesverhaal te maken. Jansen (1994, p 46) meent dat bedrijfskunde vergelijkbaar is met geschiedenis: 'achteraf kan (...) uitgelegd worden hoe het ook alweer zat'. Kaplan en Norton (1996, p 6) verwijzen naar verbeterinitiatieven als total quality management, just-in-time technieken, activity based management en reengineering om te concluderen: '...many of these improvement programs have yielded disappointing results.' Verder stellen bijvoorbeeld Brealey en Myers (1991) dat we nog altijd niet weten hoe financiële beslissingen worden genomen en zegt Hoogendoorn (1990) dat hij niet kan vaststellen waarom ondernemingen nu precies voor een bepaalde stelselwijziging van hun jaarrekening kiezen. Morgan (1986) schreef een boek vol over metaforen om organisaties te begrijpen, waarbij elke metafoor zijn eigen implicaties heeft en derhalve tot andere voorspellingen leidt.

⁷ een postmodernist zal dit van harte toejuichen, maar het lijkt niet onredelijk om te veronderstellen dat zowel theoretici als praktijkbeoefenaars binnen het vakgebied een positivistische kijk op wetenschap hebben. De auteur is overigens een dogmatisch positivist.

⁸ dit is een zeer positivistische wetenschapsopvatting; zie echter ook Gordon (1991, p 607): '... there is no warrant for the view that the social sciences are irredeemably subjective, or culture-relative to a degree that prevents them from arriving at reasonably objective inferences about social phenomena.'

⁹ misschien dat op het niveau van een onderzoeksprogramma in de zin van Lakatos er een plaats voor zou zijn, maar dan nog lijkt het een statische weergave van een iteratief proces: ronddraaien in een cirkel geeft niet echt een idee van vooruitgang.

¹⁰ deze nuancering is helaas verdwenen in Van Aken (1996), zoals blijkt uit het citaat in de inleiding.

¹¹ zie met name pagina 30 van het overigens interessante proefschrift van Van Beek (1996).

¹² met dank aan Jeroen Weimer, Aswin Bartels en de anonieme referent voor de reflectie.

literatuur

American Sociological Association, *Sociological methodology*, diverse jaargangen, Jossey-Bass, San Francisco

Aken, J.E. van (1994), 'De bedrijfskunde als ontwerpwetenschap: de regulatieve en de reflectieve cyclus', *Bedrijfskunde*, 66(1), 16-26

Aken, J.E. van (1996), 'Methodologische vraagstukken bij het ontwerpen van bedrijfskundige systemen: het paradigma van het sociaal-realisme', *Bedrijfskunde*, 68(2), 14-22

Bagozzi, R.P., Y. Yi, L.W. Phillips (1991), 'Assessing construct validity in organizational research', *Administrative science quarterly*, 36(3), 421-458

Beek, Th.A. van (1996), *Investeren in innoveren & innoveren in investeren: financiële beoordeling van productinnovatie*, proefschrift, Technische Universiteit Eindhoven

Bergh, D. D. (1995), 'Problems with repeated measures analysis: demonstration with a study of the diversification and performance relationship', *Academy of Management Journal*, 38(6), 1692-1708

Biermans, W.G., J. van der Meer-Kooistra (1994), 'Case research voor bedrijfskundig onderzoek 1', *Bedrijfskunde*, 66(1), 51-56

Bodewes, W.E.J., E. Woudstra (1996), 'Bedrijfskunde: een wetenschappelijke discipline?', *Bedrijfskunde*, 68(2), 32-38

Boyd, B.K., G. G. Dess, A.M.A. Rasheed (1993), 'Divergence between archival and perceptual measures of the environment: causes and consequences', *Academy of Management Review*, 18(2), p. 204-226

Brealey, R.A., S.C. Myers (1991), *Principles of corporate finance*, 4th ed., McGraw-Hill, New York

Caldwell, B.J. (1994), *Beyond positivism*, rev. ed., Routledge, London

Gladwin, T.N., J.J. Kennelly, T. Krause (1995), 'Shifting paradigms for sustainable development: implications for management theory and research', *Academy of Management Review*, 20(4), 874-907

Gordon, S. (1991), *The history and philosophy of social science*, Routledge, London

Guba, E.G. (1990), 'The alternative paradigm dialog', in Guba (1990)

Guba, E.G. (ed) (1990), *The paradigm dialog*, Sage, Newbury Park

- Hargens, L.L. (1988), 'Scholarly consensus and journal rejection rates', *American Sociological Review*, 53(1), 139-151
- Hoogendoorn, M.N. (1990), *Stelselwijzigingen in de jaarrekening*, Wolters-Noordhoff, Groningen
- Hoover, K.D. (1995), 'Why does methodology matter for economics?', *The economic journal*, 105, 715-734
- Jansen, P.G.W. (1994), 'Op weg naar een empirische bedrijfskunde', *Bedrijfskunde*, 66(1), 45-50
- Jorna, R.J. (1994), 'Een nieuwe inhoud voor de bedrijfskunde; waarom bedrijfskunde geen technische wetenschap is', *Bedrijfskunde*, 66(1), 36-44
- Kaplan, R.S., D.P. Norton (1996), *The balanced scorecard: translating strategy into action*, Harvard Business School Press, Boston
- Kilduff, M., A. Mehra (1997), 'Postmodernism and organizational research', *Academy of management review*, 22(2), 453-481
- Leeuw, A.C.J. de (1996), *Bedrijfskundige methodologie: management van onderzoek*, 3de druk, Van Gorcum, Assen
- Paashuis, V.J.B.J., R.C.G.H. Verberk (1996), 'De bedrijfskundige bol, een rondleiding langs verschillende onderzoekscycli', *Bedrijfskunde*, 68(3), 95-102
- Palmer, I., R. Dunford, 'Conflicting uses of metaphors: reconceptualizing their use in the field of organizational change', *Academy of Management Review*, 21(3), 691-717
- Parkhe, A. (1993), "'Messy" research, methodological predispositions, and theory development in international joint ventures', *Academy of Management Review*, 18(2), 227-268
- Peters, T.J., R.H. Waterman (1982), *In search of excellence: lessons from America's best run companies*, Harper & Row, New York
- Pfeffer, J. (1993), 'Barriers to the advance of organizational science: paradigm development as a dependent variable', *Academy of Management Review*, 18(4), 599-620
- Simons, J.L. (1996), 'Bedrijfskunde, op weg naar volwassen bescheidenheid', *Bedrijfskunde*, 68(2), 39-46
- Snow, C.C., J.B. Thomas (1994), 'Field research methods in strategic management: contributions to theory building and testing', *Journal of Management Studies*, 31(4), 457-480
- Verweij, M.J., R.E. Wulff (1996), 'Het ontwikkelen van kennis voor de praktijk', *Bedrijfskunde*, 68(2), 47-53
- Vosselman, G.J. (1996), 'De betekenis van de bedrijfskundige gevalstudie voor theorievorming', *Bedrijfskunde*, 68(2), 54-59
- VSNU (1997), 'Management science and business administration', *Quality assessment of research*, VSNU, Utrecht

Zwaan, A.H. van der (1995), *Organisatie-onderzoek*, 3de druk, Van Gorcum, Assen

Zwaan, A.H. van der (1996), 'Methodologie of theorie: voorwoord special', *Bedrijfskunde*, 68(2), 9-13

Zwaan, A.H. van der, J.M.L. van Engelen (1994), 'Bedrijfskundige methodologie I: wetenschapstheoretische context', *Bedrijfskunde*, 66(1), 27-35